

Pracovali pro Třetí říši

/ Miroslav Gregorovič /

Otázka porobení národa a (téměř bezprostředně) poté jeho následující přinucení k práci pro své nepřátele, navíc k práci, probíhající často nejen v nedůstojných, ale i přímo otrockých podmínkách je univerzální historický problém, existující od počátků dějinné paměti. Tématika nuceného a všeobecného nasazení českých pracujících pro potřeby válečné výroby nacistického Německa, a někdy i při plnění úkolů, souvisejících přímo s obranou tzv. Třetí říše bude proto ještě dlouho vysoce závažným a inspirujícím historickým tématem. V minulém éře mu nebyla (často z politických příčin) věnována vždy náležitá pozornost. Edice dokumentů „Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945)“, zpracovaná Zdeňkou Kokoškovou, Jaroslavem Pažoutem a Monikou Sedlákovou, již vydalo roku 2011 v Praze nakladatelství Scriptorium ve velké šíři zaměření (jedná se o 143 dokumentů různé provenience) poskytuje základ pro pochopení této problematiky v nejrůznějších aspektech a zároveň vytváří prostor pro kladení nových otázek a tudíž pro další bádání. Kniha je po obsahové stránce rozčleněna do předmluvy nadace „Připomínka, odpovědnost, budoucnost“, předmluvy editorů, historického úvodu, edičního úvodu, dokumentů, seznamu publikovaných dokumentů, seznamu zkratk, osobního rejstříku, zeměpisného rejstříku, kapitoly, věnované pramenům a literatuře a přílohy. Dokumenty pocházejí z českých, německých a rakouských archivů, a to z fondů nejzákladnějšího významu. Jako příklad budiž jmenovány z české strany dokumenty z Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Národního archivu v Praze (zvl. fondy Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě – tj. K. H. Frank – dále např. fondy Generálních velitelů uniformované i neuniformované policie, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, ale i osobní fondy Adolfa Hrubého a Emanuela Moravce), Archivu ministerstva zahraničních věcí, Moravského zemského archivu, Bundesarchiv Berlin (např. Partei – Kanzlei der NSDAP), Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik a dalších. Hlavní pramenovou základnu pro předkládanou edici však bezesporu představují fondy

Národního archivu. Je tomu tak proto, že Národní archiv spravuje nejen materiály nejvyšších úřadů okupační správy a autonomních orgánů protektorátu, ale i další relevantní archivní soubory, jako jsou Okupační vězeňské spisy, materiály Svazu nuceně nasazených, dokumenty Česko – německého fondu budoucnosti (který vznikl za účelem odškodnění totálně nasazených), ale i kupříkladu Fotoarchív K. H. Franka a podobně. Publikované dokumenty jsou většinou úřední provenience, neboť byly vytvořeny německými úřady v Říši a německou okupační i autonomní správou v protektorátu. (Proto je také jazyk jejich většiny německý). Materiály jsou řazeny chronologicky, tj. první z nich pochází již ze dne 24. dubna roku 1939 a poslední ze dne 6. dubna roku 1945. Pro úplnost budiž dodáno, že německé archivy (a ještě méně rakouské) neposkytují ke zkoumané problematice zdaleka takové množství materiálu jako české, protože v jejich fondech jsou uloženy především materiály obecné povahy k pracovnímu nasazení cizinců na území Říše. Pokud se věnují konkrétním národnostním skupinám, jedná se především o Poláky a tzv. ostarbeitry (tj. o občany bývalého SSSR).

Dílo tudíž obecně mapuje vývoj nucené práce českého obyvatelstva v období krátce po vzniku protektorátu dne 15. března roku 1939 až po konec druhé světové války. Hlavní pozornost je věnována budování systému nuceného pracovního nasazení, jeho vývoji a fungování, zavedení řízeného hospodářství, proměnám postoje říšských i okupačních orgánů v protektorátu k této problematice a také kombinacím represivních a motivujících opatření, jež měla zajišťovat úspěch odvodu kontingentů pracovních sil a dosahování jejich maximálního pracovního výkonu (viz s. 13 c. d.). Těžiště edice leží v dokumentaci nasazení protektorátních příslušníků v Říši (včetně tzv. říšské župy Sudety). Velké množství dokumentů však popisuje i nucenou práci na území protektorátu, některé se týkají přímo postavení českých dělníků v Říši (včetně jejich životních podmínek, ubytování, stravování a trávení volného času). Specifická témata pak představují doklady o povolávání mladých Čechů do nacistických pomocných uniformovaných složek (Technické nouzové služby/ Technische Nothilfe, Todtovy organizace/ Organisation Todt aj.) a na sklonku války o jejich přikazování na tzv. zákopnické práce, tj. na budování protitankových opevnění na jihovýchodě Rakouska či na Olomoucku. Stranou nezůstávají ani příslušné reference nacistických bezpečnostních služeb (zejména SD) o organizačních a represivních opatřeních v případech nuceně nasazených a o konkrétních úkolech boje proti nepřátelským názorům a propagandě (viz např. s. 68–72, s. 148–152 c. d. aj.) a také doklady o projevech odporu vůči nucenému nasazení (viz s. 60 nebo s. 116 c. d.). Konečně, recenzovaná práce dokládá i rostou-

cí germanizaci protektorátu, odbourávání jeho určité autonomie a neustálé stupňování nacistických požadavků na zvyšování výroby, které vedly až k uskutečnění úplného totálního nasazení v srpnu roku 1944. Tehdy již byl zaveden 60 hodinový pracovní týden, bylo zakázáno čerpání dovolených, rušila se výuka na odborných školách a uzavírala se česká divadla a muzea. Počet nuceně nasazených českých pracujících není ani podle uvedené publikace pevně stanoven. Je však odhadován celkovým reálným číslem 400 až 600 tisíc osob (viz s. 23) za celé válečné období, přičemž i podle nacistických zdrojů bylo kulminačním momentem září roku 1943, kdy v Říši a na jí okupovaných územích pracovalo 286 603 českých dělníků a dělnic (viz s. 444). Přes tento fakt recenzovaná práce také přesvědčivě dokumentuje, že ani žádné totální nasazení nemohlo zabránit rychlému kolapsu nacistického průmyslu v roce 1945. Dokonce ani v případě průmyslu v protektorátě, který byl až do konce roku 1944 považován za relativně bezpečné území, kdy k jeho zhroucení došlo v dubnu 1945 také a řada průmyslových podniků, včetně nejdůležitějších zastavila výrobu.

Recenzovaná kniha však má ještě další přínos. Je jím dokumentování úlohy a působení protektorátní prezidentské kanceláře (jíž často šlo přímo o záchranu života mladých lidí, viz s. 265 c. d.), ale i vlády a úřadů tzv. Protektorátu Čechy a Morava, které alespoň zpočátku okupace vždy nebyly servilně poslušné a pronacisticky aktivní. Je samozřejmé, že se však nejednalo o jakákoliv vybočení z rámce loajality vůči Německu, natož o rezistenci, nýbrž o vytváření relativně pracovně přijatelnějších a sociálně, zdravotně i jinak únosnějších podmínek pro nuceně nasazené. Jinými slovy, i tuto snahu nelze chápat jinak, nežli jako podporu válečného úsilí nacistického Německa, prováděnou pouze snesitelnějšími a mírnějšími prostředky (viz např. s. 233 c. d.). Takovouto linii, jak je v práci zdůrazněno (viz s. 20 c. d.) ve své podstatě a z nutnosti podporovali ale i zcela otevřeně nepřátelé českého národa, jako byli Karl Hermann Frank nebo Kurt Daluge. Systém exploatace českého národa, jak ve své poválečné výpovědi uvedl protektorátní ministr financí Josef Kalfus (viz s. 17), však nebyl nikdy ničím jiným, nežli systematickým organizovaným lupičstvím za vlády všech německých protektorů, což dílo souborem údajů, které předkládá, přesvědčivě potvrzuje.

Kokošková, Zdeňka - Pažout, Jaroslav - Sedláková, Monika: Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945). Edice dokumentů s historickým úvodem Stanislava Kokošky. Scriptorium, Praha 2011, 464 s.